

ekološkim problemima nego svjesnoj namjeri da to budu baš one misli koje u čovjeku pobuđuju »savjest«, pokreću nova pitanja i osobni duhovni unutarnji dijalog. Spomenut ćemo samo neke navođene autore: K. M. Meyer–Abich, Herbert Gruhl, Erich Fromm, Jeremy Rifkin, Vittorio Hosle, Al Gore, Lester Brown, Papa Ivan Pavao II., Peter Russel, Gro Harlem Brundtland, Abdulah Šarčević, Rudi Suppek, Andrej Kirn, C. F. von Weizsäcker itd. Abadžićevi autorski tekstovi rekonstruiraju njegovu gotovo fanatičnu aktivnost u promicanju ideje vrijednosti prirode i njene monumentalnosti, ljudske nade i vjere za boljim svijetom. On nam se stalno javlja iz budućnosti, koju kao da je proživio, opominjući nas što nas čeka.

Duh knjige **Doba ekologije** je svojevrсно ogledalo autorove duše, potvrđenog smisla njegovog dugogodišnjeg novinarskog rada koji daleko nadilazi te granice, u kojemu je sustavno korespondirao s brojnim autorima i njihovim idejama i mislima o zaštiti prirode i stvaranja humanog okoliša oblikovanog zajedno s prirodom. U tom smislu knjiga je promocija ljepote i zdravlja ljudske prirode i poticaj za djelovanje u »otvorenom horizontu« ostvarljivoj nadi života »u« prirodi, »od« prirode i »s« prirodom.

Iako mu je Nasilje uništilo, između ostalih, i rukopis knjige **Testament za budućnost** nije uništilo sam testament niti vjeru u to da čovjek što god radio i gdje bio ostavlja makar djelić sebe i uzima makar djelić drugoga. Samo tako je moguć testament kao stalan proces »davanja« i »uzimanja« – razmjene. Jer, čovjek piše ili znanstveno istražuje ne samo zato da bi došao do nekog rezultata nego da bi nekome ponudio i djelić sebe. Pisanje je svojevrсно opredmećenje osobnog duha i intelekta kojega unosi u razmjenu s drugima. Život u prirodi počiva na razmjeni stvari i njezinim čvrstim granicama, bez obzira kako tu razmjenu nazivali, a ljudski život na razmjeni ideja o pravednoj i održivoj razmjeni s životom u prirodi. Čo-

vjek mora pronaći svoje granice metaboličnog odnosa s prirodom u kojima može biti kreativno neograničen, ljudsko biće sa svom svojom prirodnom ljepotom bogatstva duha i ljubavi života.

Kao što su Abadžićevi tekstovi ili TV emisije **Živjeti s prirodom** – dosada i danas – donosile osvježenje, tako će svakome biti novo osvježenje čitati, a ne samo pročitati ovu knjigu, koja svojim naslovom kaže u kojem znaku povijesno–kulturnog zoodijaka živimo.

Ovakvi vrstu literature teško je procjenjivati našim uobičajenim znanstvenim mjerilima, ali, kao što je na početku ovog osvrta rečeno, to i nije potrebno jer su u igri drugi horizonti procjenjivanja. Knjiga pripada znanstveno–popularnoj literaturi koja promiče socijalnoekološke ideje i vrijednosti prirodnog svijeta i zainteresirani čitatelj posezat će za njom više puta.

Ivan Cifrić

Hans Küng

**GLOBALE UNTERNEHMEN –
GLOBALES ETHOS**

Frankfurter Allgemeine Buch, Frankfurt, 2001,
195 str.

Desetak godina nakon Küngove knjige **Projekt Weltethos** ideja o svjetskom etosu ubrzano se širi. Diskurs se razvija u dva osnovna smjera. S jedne strane propituju se osnove i normativna struktura svjetskog etosa, a s druge strane njegovo se pitanje otvara u nizu različitih područja kao što je politika, pravo, obrazovanje itd. (vidi primjerice, H. Küng/K.–J. Kuschel, /Hrsg/, **Wissenschaft und Weltethos** 1998) ali i u područje gospodarstva. Gospodarstvo je u ekološkom smislu jedno od tri ključna područja koncepta održivog razvoja (zaštita biosfere, stabilno gospodarstvo i ravnopravna raspodjela socijalnih šansi) pa je sasvim logično da se problem globalne etike tematizira i u gospodarstvu (primjerice, H. Küng, **Welte-**

thos für Weltpolitik und Weltwirtschaft, 1997).

Pitanje svjetskog etosa i njegovo razumijevanje u gospodarstvu ima posebnu težinu u kontekstu globalizacije, jer gospodarstvo snosi posebnu odgovornost za stanje materijalnih osnova svijeta i njegovih perspektiva. Zato su razgovori i dijalog vodećih ljudi iz gospodarstva i ekonomskih znanosti te politike nužni i korisni. Tako Hans Küng kaže: »U doba globaliziranja bezuvjetno je nužan globalni etos. Jer, globaliziranje ekonomije, tehnologije i komunikacije sa sobom donosi također globaliziranje problema, koji nam svugdje prijete da nas pregaze. Tako to vide ne samo etičari i teolozi nego dodatno također i odgovorni u gospodarstvu i politici« (str. 7). Potrebu za svjetskim etosom vidi i Horst Köhler, generalni direktor Svjetskog monetarnog fonda, kada kaže: »Potpuno dijelim ovaj apel da trebamo opće priznate moralne standarde. Da, globalna ekonomija treba globalni etos« (str. 7).

Knjiga je nastala na osnovu simpozija u Baden-Badenu (23. ožujka 2001.) koji je organizirala Fondacija Svjetski etos o temi **Globalno poduzetništvo i globalni etos**. Prilozi u knjizi podijeljeni su u dva dijela. U prvom dijelu **Globaliziranje zahtijeva globalne etičke standarde**, pišu: Jürgen Strube **Globalni etički standardi iz poduzetničkog vidika** smatra da globalni etos znači spremnost, prihvaćanje odgovornosti u procesu koji pridonosi stvaranju zajedničke osnove, priznavanju kulturnih razlika kao dijela kreativnog procesa. Ne treba očekivati da je globalni etos **patentno rješenje** niti izniman proces nego više kontinuirani razgovor oko boljih rješenja. Klaus M. Lesinger **Koje vrijednosti za poduzetničke procese odlučivanja?** Odgovornost snose i oni koji indirektno utječu na stanje a ne samo glavni akteri. Jer globaliziranje je upravljivo putem dosljednog djelovanja u duhu univerzalnog etičkog osnovnog konsenza).

Hans Tietmeyer **Oblikovanje okvirnih uvjeta za globalna tržišta** ističe da je izuzetno teško oblikovati minimalne okvirne uvjete za međunarodne gospodarske odnose i svjetska tržišta. Međutim, postoji i mogućnost neformalne kooperacije sudionika na tržištu i involviranje nacionalnih institucija u oblikovanju minimalnih pravila. Hermann Sautter **Ekonomska zakonitost i kreativnost za etička rješenja u proturječju?** Sautter nastavlja na Tietmeyerova razmišljanja te postavlja različita pitanja o odgovornosti velikih aktera na međunarodnom financijskom tržištu, o alibijima koje međunarodne korporacije iznose u obrani eksploatacije u nerazvijenim zemljama itd. Zanimljivo je i ono posljednje koje se odnosi na politiku a u svezi reakcije predsjednika Busha na Kyoto protokol. Kakve mogućnosti ostaju ostalim državama ako vodeće gospodarske svjetske moći ignoriraju globalnu odgovornost).

Dok su u prvom dijelu knjige prilozi usmjereni na teoretsku problematiku oblikovanja svjetskog etosa u međunarodnim razmjerima, u drugom dijelu knjige – koji je više izvještajno i konkretno–praktično zamišljen kao referiranje i razmjena različitih iskustava, pod naslovom **Zajedničke etičke norme usprkos različitim kulturama**, pišu: Tilman Todenhöfer **Iskustva iz SAD i Španjolske**, Berthold Leibinger **Iskustva iz Japana**, Helmut Schmidt **Iskustva državnika**, Indira Gurbaxani i Johannes Frühbauer **Globalni etički standard za globalno ekonomiziranje. Teme Baden-Badenske rasprave**, Hans Küng **Globalna tržišna privreda i etički okvirni poredak – osvrt i očekivanje**, te zahvala sudionicima simpozija utemeljitelja grofa Karla Konrada von Groebena. Knjizi su na kraju pridodani izvodi nekih važnijih deklaracija u kojima je sudjelovala Zaklada.

Osnovni ton knjizi daju dva Küngova priloga: prvi uvodni i zaključni. Oni imaju prepoznatljivu poruku, dobro poznatu u nekim drugim autorovim radovima.

U uvodnom tekstu (str. 11–38) Küng drži da **svjetski etos** (*Weltethos*) koristi mnogo ranije nego je izložen u knjizi **Projekt svjetski etos** (1992). U svakom slučaju ranije nego riječ **globaliziranje**. U tom smislu svjetski etos nije utemeljen u globaliziranju. On upozorava da je globaliziranje »nezaustavljiv«, »ambivalentan«, »nepročunljiv« ali »upravljiv« proces. Tržište samo po sebi ne može oblikovati svjetski etos, iako zahtijeva globalni poredak i okvire kojima treba svjetski etos. **Nova ekonomija** (*new economics*) o kojoj se u posljednje vrijeme mnogo govori, nije neka nova ekonomija jer ne donosi neke nove principe ekonomiziranja, novu zakonitost niti stare stavlja izvan snage. Ona se u stvarnosti pokazuje kao »čista 'virtualna' stvarnost, optimističan poželjan projekt, takorekuć samo na ekranima burze« (15). Tržište nije racionalno, niti se čovjek ponaša samo racionalno, jer čovjek unatoč racionalnim razmišljanjima, nastoji rado ponovno izdati novac iz vlastitih ruku, što se ne razlikuje mnogo od igre na sreću (*Spielkasino*). Slično je i na burzama, pa kaže da na tržištu ne vlada čast niti fer nego težnja za što većom dobiti i strah od gubitka. Povećanje profita je postalo moralna dužnost, jer *business of business is business* bez odgovornosti za opće dobro. Globaliziranje nije samo ekonomski koncept, nego se u njegovu promatranju nužno mora uzeti u obzir određeni socijalni i ekološki standardi.

Ali, pita Küng, tko će odrediti globalna pravila igre? Koje su to vrijednosti i norme? Küng smatra da su globalne vrijednosti i pravila igre **postavljeni** i da se oni mogu naći u velikim religijskim i filozofski tradicijama čovječanstva. Zato nas podsjeća na **odgovornost i ljudske dužnosti** (Vidi: I. Cifrić: *Moderno društvo i svjetski etos*, 2000) i na četiri zapovijedi: »ne ubij«, »ne kradi«, »ne laži« i »uvažavajte se i ljubite se međusobno« (ne zlorabi seksualnost).

Kao (nezakonski prinudan) etos mogu u poduzetništvu poslužiti smjernice OECD

za multinacionalno poduzetništvo (27. lipnja 2000.) u kojima Küng vidi zahtjeve za istinitost, strahopoštovanje života, pravednost, partnerstvo. Nemoralno poslovanje se dugoročno ne isplati jer se kad-tad dođe u konflikt sa zakonom, kreditori teško daju takvima kredit, gubi se povjerenje itd.

Küng upozorava da se u gospodarskoj etici, kao i u političkoj etici, treba orijentirati na **osobe, institucije i rezultate** a nikako samo na jednu od njih. Naime, europska etička tradicija sadrži tri orijentacije političke etike orijentirane na: pojedinca, institucije i rezultate. Rilkin zaključuje da nam je potrebna sinteza (A. Rilkin, *Politische Ethik*. U: H. Küng, K.-J. Kuschel /Hg/. (1998) *Wissenschaft und Weltethos*. München: Piper, str. 129–140).

Na kraju priloga Küng kaže da je u ukupnom današnjem horizontu globaliziranja, za održiv gospodarski uspjeh važno dvostruko pitanje: na koji način (**unutarpolitički**) globalno poduzetništvo prakticirati da bi se smanjio pravni rizik, povećala motivacija i identifikacija suradnika s poduzećem i povećalo javno povjerenje u firmu; odnosno, na koji način (**vanjskopolitički**) prevladati ponor između siromašnih i bogatih, Sjevera i Juga i pridonijeti boljem svjetskom poretku i svjetskoj pravednosti?

U drugom dijelu knjige pojedini autori su referirali o obilježjima pojedinih kultura. Smisao toga je u analizi mogućnosti prepoznavanja zajedničkih vrijednosti u različitim kulturama, koje bi mogle biti dio osnova za zajednički globalni etos. Spomenimo samo primjer Japana, o kojemu piše Berthold Leibinger, njegov dobar poznavalac. Japan je višeslojno društvo sa starom kulturom, društvo velike tradicije, kontroverzne prošlosti, besprimjernim privrednim usponom nakon 2. svjetskog rata, kompleksne socijalne strukture i već više od deset godina u recesiji bez pravog objašnjenja.

Japan, sa svojim otočkim obilježjem – neprijateljsko okruženje: tajfuni, potresi usmjerava ih na život u grupi, zaštitu obitelji i tradicionalnih vrijednosti. To neprijateljsko okruženje preneseno je na neki način u svijest ljudi i u tržišno gospodarstvo: konkurent je neprijatelj. Japan nije nikada a ni danas težio bilo kakvoj integraciji sa svojim azijskim okruženjama. Utjecaj stranih kultura je apsorbirao i mijenjao (primjerice, pismo potječe iz Kine). Pokazuje novu vrst samosvijesti (primjerice, mnogi Japanci boje kosu u crveno). Postoje različite religijske tradicije – prenosive norme i predodžbe (konfucijanskog porijekla), ali nema kršćanske ili budističke slike čovjeka prema kojoj bi se orijentirali, naravno u europskom smislu riječi. Glede toga autor drži da se od Japana ne može očekivati nikakav originalni prijedlog za svjetski etos.

Na kraju drugog dijela knjige, kao svojevršni osvrt o (raspravi na skupu) i današnjem stanju, te pogled u budućnost, Küng u prilogu (str. 141–165) piše o uspjehu i neuspjehu globalnog tržišta, nužnosti etičkog okvirnog poretka, o zajedničkim ljudskim vrednotama i standardima, o etički utemeljenom poslovanju, te kao upozorenje navodi Gandhijevih »sedam socijalnih grijeha u današnjem svijetu«.

Svako monokauzalno objašnjenje krize tržišne privrede može dati površna tumačenja stanja ili samo na nekom području. Najčešća je situacija takva da privreda optužuje politiku a politika privredu, a građani traže krivicu u moralnim defektima obiju. Zapravo zakazuju sva tri čimbenika, odnosno sve tri razine: gospodarstvo, politika, moral. U tom smislu navodi nekoliko konstatacija: neadekvatna trgovinska infrastruktura često je povezana s mitom, korupcijom i ekscesivnim osobnim interesima; razina makroorganizacije povezana je često s nečasnošću, prijevarom, nedostatkom povjerenja, grupnim lojalitetom i kompromiserstvom; nedostaci pravnom sustavu u smislu pre-

vencije povezani su s mafijskim i kazino kapitalizmom itd.

Zato je potrebna zajednička etika. Na nju upozoravaju i crkveni oci u raznim prilikama. Tako predsjedavajući Ekumanskog savjeta Crkve (1998. godine u Harareu) kaže: Dužni smo razvijati temeljnu zajedničku etiku koja može voditi društva od gole egzistencije prema smisljenoj koegzistenciji, od konfrontacije ka pomirenju, od propasti moralno–etičkih vrednota do ponovne uspostave kvaliteta življenja, koji vraća ljudskom životu njegovu transcendenciju«. Papa Ivan Pavao II (na papinskoj akademiji socijalnih znanosti, 27. travnja 2001) kaže: »Budući je čovječanstvo na putu globalizacije, ono ne može dugo izdržati bez zajedničkog etičkog koda. Time se ne misli na jedan jedini dominantni socio–ekonomski sustav ili kultura, koji svoje vrednote i kriterije nameće etičkom diskursu. U čovjeku kao takvom, u univerzalnom čovječanstvu, kako je proizašlo iz ruku Stvoritelja, moraju se tražiti norme socijalnog života. Takvo traženje je nezaobilazno jer globaliziranje ne treba biti samo drugo ime za apsolutno relativiranje vrednota i homogeniziranje stilova življenja i kultura. U svojoj raznolikosti kulturnih oblika postoje univerzalne ljudske vrednote i te vrednote moraju biti izvedene na svjetlo i postati naglašene kao vodeća snaga za svaki razvoj i sveopći napredak«.

Za Hansa Künga su dvije bazične vrednote, bazična načela, koje proizlaze iz **Deklaracije o svjetskom etosu** Parlamenta svjetskih religija u Chicagu 1993 godine: **ljudskost i uzajamnost**. Na njima se temelje ključne vrednote: strahopoštovanje života, nenasilje, solidarnost, pravednost, tolerancija, istinitost, ravnopravnost i partnerstvo (str. 154–6). Ostvarivanje tih vrednota je kompleksan i dugotrajan proces promjene svijesti svakoga pojedinca, koja promjena je pretpostavka za promjenu svijesti čovječanstva. One se ne ostvaruju samo na individualnoj razini ili lokalnoj razini (multikulturna i multireligi-

jiska naselja), u pojedinim sektorima rada i života, nego i na globalnoj razini (svjetska komunikacija, svjetsko gospodarstvo, svjetska ekologija i svjetska politika).

Od svakoga pojedinca a ne samo od sustava ovisi kako će biti oblikovan globalni životni prostor, jer današnji svijet nije bez socijalnih grijeha, koje navodi Mahatma Gandhi: »Bogatstvo bez rada, užitak bez savjesti, znanje bez karaktera, posao bez morala, znanost bez ljudskosti, religija bez žrtve i politika bez načela« (str. 165).

Ivan Cifrić

Richard Münch

THE ETHICS OF MODERNITY

Formation and Transformation in Britain, France, Germany and the United States

Rowman and Littlefield Publishers, Inc.,
Lanham-Boulder-New York-Oxford, 2001, 271 str.

U raspravama o problemu modernosti opravdano se inzistira na razlikovanju rane i kasne modernosti. Time se želi naglasiti da taj kompleksni kulturnopovijesni sklop nije homogen ni linearan i da ga se ne može razumjeti pukim nabranjanjem općih značajki, bez analize uporišta iz kojih su one nastale. Drugim riječima, da bi se razumjela kasna modernost, pod kojom se najčešće podrazumijeva modernost kao takva, valja analizirati ranu modernost i vidjeti koja su to njezina postignuća imala presudni oblikotvorni utjecaj na kasnije, pa i današnje razvojne smjerove. To je pretpostavka od koje polazi Richard Münch u svojoj knjizi *The Ethics of Modernity. Formation and Transformation in Britain, France, Germany and United States* (Etika modernosti. Oblikovanje i preobrazba u Britaniji, Francuskoj, Njemačkoj i Sjedinjenim Državama). Prvo, njemačko izdanje te knjige, pod naslovom *Die Kultur der Moderne*, objavljeno je još 1986. godine, a u svom američkom izdanju ona je temeljito prerađena i dopunjena jer je izdavaču bilo u interesu da

se šira akademska i kulturna javnost što opsežnije upozna s Münchovim radom. »Münch je, kaže u predgovoru Charles Lemert, svima pokazao što je istinska etika učenosti u svijetu koji se mijenja«. Pored *Uvoda (Zapadna kultura i instrumentalni aktivizam)*, knjiga sadrži sedam poglavlja: *Etika i svijet. Komparativni pogled, Od starog judaizma do asketskog protestantizma, Britanija. Tradicija i reformacija, Francuska. Rutina i revolucija, Njemačka. Konformizam i otuđenje, Sjedinjene Države. Kontinuitet i obnova, Etika i svijet. Komparativna razvojna povijest.*

Münch se, kao što i sam kaže, bavi usponom i razvojem zapadne kulture iz perspektive komparativne razvojne povijesti i u tom nastojanju on se smatra sljedbenikom Maxa Webera. Polazeći od uspona zapadne kulture, promatranog na interkulturalno komparativni način, usredotočuje se na četiri najutjecajnije društva: britansko, francusko, njemačko i sjevernoameričko. No unutar tako definiranog problematskog kompleksa najviše mu je stalo do toga da propita onu etičku koncepciju i ono odnošenje spram svijeta iz kojeg je nastalo vrijednosno stajalište takozvanog instrumentalnog aktivizma. Naime, mi živimo u svijetu koji je u cjelini zahvaćen zapadnom etikom instrumentalnog aktivizma. Ono što smatramo globalizacijom u biti je svjetsko širenje te jedinstvene značajke zapadne kulture. »Pokreti nezapadnih kultura, uključujući i zagovornike islamističkog pokreta, mogu se opirati toj tendenciji ali oni nemaju realne izgleda za uspjeh...Posljedica tog odupiranja nije raskid sa zapadnom modernošću nego samo promjena društvenih formacija unutar istog okvira«.

Etika instrumentalnog aktivizma, kao žarište globalnog širenja zapadne kulture, najjednostavnije se može objasniti kao stajalište koje svijet ne prihvaća takvim kakav jest nego njegov razvoj nastoji planirati i organizirati u skladu s temeljnim idealima. U svjetlu naših ideala svijet